

Keyfiyyətli nitə - bunu bacarmaq olar!

Fikret ŞİRİYEV,
BDU-nun Azərbaycan
dilçiliyi kafedrasının dosenti

Əgər fikri elektrik cərəyanına, dili isə lampaya bənzətsək, onda bunları mütləq etibarlı məftillər birləşdirməlidir. Məftillər yaxşı olma- sa, lampa ya yanmayacaq, ya da yanıb-söñəcək, yəni, fikir beyindən dilə qırıq-qırıq gəlib çatacaq, hətta qabaqcadan hazırlanmış yaxşı nitq əlaqəsiz söz yığınına çevriləcəkdir.

Bizim xalqımızda gözəl bir deyim var: “İnsanı geyiminə görə qarşılıyb, ağına görə yola salalar”. Ağlin göstəricisi isə dildir, insan məhz dili ilə özü haqqında təsəvvür yaradır. Hər bir insan ətrafdakılar tərəfindən qiyamətləndirilir.

Bu zaman əsas meyarlardan biri (zahiri gözəllik, kiminsə qohumu olmaq, status və s. amillərdən daha artıq) onun kommunikativ (ünsiyət) bacarıqları, dənisiq keyfiyyətləri olur.

Fiki düzgün ifadə etməyi öyrənmək ve həmişə yüksək seviyyədə olmaq üçün biz nitqi inkişaf etdirməyin 3 istiqamətine baxaq. Bu istiqamətlər bir-biri ilə six əlaqəli olduğunu üçün onları bir yerdə övrəncəyik.

Əvvəlcə keyfiyyətli nitqin 3 meyarını nəzərdən keçirək:

- * Cümənləri spontan (cəld) qurmaq
- * Müxtəlif sözlərdən istifadə
- * İfadəlilik və inam

Cümənləri cəld qurmaq

Təcrübə (ən etibarlı üsul)

Dil də alət kimidir, işləndikcə cılalanır, daha parlaq olur. Əgər yaxşı danışmaq istəyirsinizsə, zəhmət çəkib nitq daim işlətmək lazımdır.

Ancaq onun da bir sırrı var- dərinəcəri təcrübə yalnız ziyan vere bilər. Yəni, lügətlərdə söz axtarmaq, qəzet materialları kəsib yiğməq, güzgüün qabağından danışmaq keçmiş vaxtların təcrübəsidir. Bu gün elm sübut edir ki, belə dərinəcəri yanaşmalar adəmdə inkişaf arzusunu ancaq məhv edə bilər. Burada maraqlı işlərdən yapışmaq lazımdır. Məsələn:

Hər hansı bir sözü götürüb təhlil etmək

Deyək ki, güllərə su verirsiniz, olləriniz, gözləriniz məşguldur, ancaq beyiniz bekardır, düşünmək imkanı var. Əsl məşq etmək zamanıdır.

“Aha, gül! Gül- insanları heyrlətdiren, rubunu oxşayan möcürü! Ləçəkləri necə ince, rəngləri nə qədər qəribədir. Gül, son əsl gözəlliksen! Bu isə torpaqdır. Allahın insanlara verdiyi bərəket simvolu olan torpaq! İnsanlar torpağı ən dəyəri nemət hesab ediblər... və s.”

Bəlkə məşqlərin köməyi ilə beyin qəliblər (ifadə şablolları) formalasdır və sonra səhbətlərdən onlardan istifadə edir. Artıq beyində formalasmış müxtəlif mövzularla bağlı söz birləşmələri, cümlələr vardır. Siz danışarkan həmin qəliblər özü gəlib dilinizi “düşəcək”, kiçik xatırlamlar onları “diriləcəkdir”.

Bərkədən oxumaq

Əgər hər gün kitab oxuyursunuzsa, bir səhifəni mütləq bərkədən oxuyun. Bu zaman beyin gözəl mətni nəinki görəcək, həm də eşidəcək (Bəlkə məşqləri tərcümə olmayı, orijinal və seviyyəli bədi adəbiyyatla edin). Belə olanda ye-

nə də yaddaşa “şablon qəliblər” payı göndərirsiz.

Gündəlik yazmaq, ya da blog yaratmaq

Oxumaq yaxşı şeydir, ancaq fikirləri yazmaq yaxşılaşdırmaq daha yaxşıdır. Bir növ özünüzü çərçivə yaradırsınız - əgər beyində fikri çevirmək, dəyişmək, silmək imkanları vardırsa, yaxşıdan bunu etmək olmur.

Danişanda da belədir, necə deyərlər, “söz ağzından çıxdı, olursan onun qulu”. Yaza-yaza fikri bir defaya - səhvsiz demək vərdişləri formalasır.

İşləri danışa-danışa etmək

Futbolda baxırsınızsa, ya yemek bisi- rırsınızsa, özünüzi televiziya işçisinin yerində təsəvvür edin. Futbol şərhçisi, yaxud kulinariya verilişinin aparıcısı kimi, onları danişın. Məsələn, “bax, indi bir az duz elavə edirik və ocağın istisini azaldıraq”. Qaşqala qarşıdır, qapağı qoyuruq...” və s.

Nə qədər çox danışırsınızsa, nitq vərdişləri qazanırsınız, sonra sizə fikrini zi izah etmək asan olacaq.

Diskussiyalardan qaçmamaq

Deyirlər, həqiqət mübahisələrdə doğulur! Ancaq doğulan tek o olmur, burada həm də adamın əqidəsinin müdafiə etmək bacarığı formalasır. Mübahisə-səhmat kimidir, rəqibi artırırsan, onun dəllillərinə hücum edirsin, öz fikrini ortaya qoyursan, nöticədə yaxşı məşq edirsin!

Etiraf edək ki, canlı adamlı məşq etmek gündəlik yazmaqdan qat-qat yaxşıdır. Bu, yəni futbol oynamاقa kompüterdə futbol oynamaq arasındaki fərqli qədədir. Ancaq çalışmaq lazımdır ki, mübahisə zamanı bütün hallarda qazanın (heç olmasa danışq vərdişləri), ona görə belə şansları buraxmayın!

Ağlılların müdrikliyi

Adəmin iki qulağı, bir ağızı var. Düşünməden danışmaq-nişan alınmadan atmağa bənzeyir.

Belə sözlər bir noticeyə aparır: sözü deməmişdən əvvəl diqqətə dinləmək, deyəcəklərimi yaxşı-yaxşı düşünmək lazımdır. Bu sadə həqiqət hamiya məlumudur: nə qədər az danışan, o qədər də səhəv etmək ehtimalın az olar. Nə qədər çox qulaq assan, öz fikrini daha yaxşı götür-qoq edə bilərsin.

Düşünüb və vaxtı uzadıb, necə deyərlər, “silahlanırsınız”:

* Həmsəhbətiniz suallarına hazırlırsınız;

* Uzunçuluğa yol vermirsınız, qisa

və konkret cavab verirsiniz;

* Fikirlərinizi ardıcıl və aydın ifade edərək onu inandırırsınız.

Bütün bunları həyata keçirmək üçün isə beyninizdə tezisləri qurursunuz, nə demək istədiyinizi müəyyənləşdirirsiniz. Sonra yavaş-yavaş dediklərinizi “bəzəyirsiniz”: dəllillər, əsaslandırma və vəriliş suallara cavablarla. Yekunda isə “su qatmadan” əsas fikri çatdırırsınız! Vəsalam!

Vəziyyətdən çıxməq

Bəzən elə ola bilər ki, fikirlərin “kələfi dolşaq düşsün”, buna həmişə hazır olmaq lazımdır. Belə problemin yaradığını hiss edən kimi, yavaşça səhbətdən çıxməq və yaxud diqqəti yayındıran hadisəyə (əşyaya) yönəlmək lazımdır.

Buna görə “əl altında” həmişə hazır ifadələr olmalıdır. Onları fikirleşmək olar, ancaq hazır reseptlər də var:

* “Buna bax ee, o qədər dərinə getdim ki, beynim qarışdı. Gəlin belə eləyek, bu səhbəti mən sonra yekunlaşdırıram”.

* “Bax bu hadisə o qədər qəliz olub ki, heç hamısını xaturla bilmişim. Gel, sən bize Pərviz gilin başına gələnləri danış” (Səhbətin üvənən dəyişir, həmin adama cürbəcür suallar verirsiniz).

* “Ora bax, ora bax, gör necə maşın keçdi, mən eştiməşim ki, o maşınlar da...” (Diqqəti ətrafdakı əşyalara yönədərək fikri daşıtmak və səhbəti tez yekunlaşdırmaq).

* “Bunlar hamısı boş səhbətlərdir, gəlin işimiz haqqda danışaq” (Danışlananlara (variantlı çıxışlara), videomühazirlərə, web seminarlara baxmaq olar. Özü də bunu müntəzəm etmək lazımdır - sizsi daha çox əhatə edən mənişət işləbulu intellektə üstün gəlməməlidir.

4. Yaddaşın inkişafı

Fikirləri ifadə etməyi öyrənmək və söz ehtiyatı artırmaq üçün ətrafinizdə uyğun mühit olmalıdır. Bunu real həyatda da, internetdə də etmək olar. Deyək ki, internetdə başqa dillərdə olsada (tərcümə vasitesi ilə), natıqların çıxışlarına (TED (Texnologiya, Əyləncə, Dizayn) variantlı çıxışlara), videomühazirlərə, web seminarlara baxmaq olar. Özü də bunu müntəzəm etmək lazımdır - sizsi daha çox əhatə edən mənişət işləbulu intellektə üstün gəlməməlidir.

2. Məşq

Kağıza bir söz yazıb ona sinonimler axtarın. Bunu bekər vaxtlarda fikirinizdə də edə bilərsiniz, hətta ailə üzvləri arasında yarış keçirmək də olar. Bütün hallarda heç kəs uduzmayacaq, ancaq erudiysi artacaq.

3. Ətraf mühəndislik

Fikirləri ifadə etməyi öyrənmək və söz ehtiyatı artırmaq üçün ətrafinizdə uyğun mühit olmalıdır. Bunu real həyatda da, internetdə də etmək olar. Deyək ki, internetdə başqa dillərdə olsada (tərcümə vasitesi ilə), natıqların çıxışlarına (TED (Texnologiya, Əyləncə, Dizayn) variantlı çıxışlara), videomühazirlərə, web seminarlara baxmaq olar. Özü də bunu müntəzəm etmək lazımdır - sizsi daha çox əhatə edən mənişət işləbulu intellektə üstün gəlməməlidir.

4. Yaddaşın inkişafı

Söz ehtiyatı yaxşı yaddaş tələb edir. Yaddaş gücləndirmək, onunla xüsusi məşq olmaq isə mürəkkəb prosesdir və bu, çox vaxt tələb edir. Ona görə yaddaş anadangəlmə bir keyfiyyət kimi baxmaliyət. Bəs nə etməli? Yaddaş saxlamaq üçün yaddaşa yaxşılaşdırmaq yox, yaddaşla yaxşılaşdırmaq üçün yaddaş saxlamaq olur. Nə qədər dərzi olur? Bəs, sizin dərzi var, işi-güclü elə sizin səhvləri qeyd etmək deyil. Ya sizin başa düşəcək, ya da üzəyi gülməsəyəcək. 5 dəqiqədən sonra isə bunu tamam umudacaq.

İfadəlilik və inam

Sözü “çeynəyə-çeynəyə” danışaraq fikri gözəl ifadə etmək olmaz. Yادınza salın görüm, heç olubmu ki, inamsız və niqqıldan bir adama heyran olasınız?

Xarizma isə ayrı aləmdir! Duruş, inamlı görkəm, cəlbədici səs, düzgün vurgular... İdeal natiq modelinə yaxınlaşmak üçün bu məsləhətlərə əməl etmək olar:

Söhbət zamanı özünüz haqda düşünməyin, zahiri görkəminiz barədə qəti fikirləşməyin. Ancaq deyəcəklərinizə köklənin

Qarşımızdakı obyekti ancaq tösvür edin (ona fikir verməyin), biliyinizə isə heyran olun! İlk vaxtlarda belə düşüncələri idarə etmək çətin olsa da, sonralar bu, avtomatik olacaq.

Bu üsulun köməkliyi ilə həyəcan azalacaq, tam səhbət yönəlcəksiniz. Belə həlliçi vaxtda elə bir məqəm yaranır ki, beyn yalnız bir fikri tutmaq iqtidarındır. Əgər həmin anda diliş dolasması və kütləşmə olmasa, sözlər özü axıb getməyə başlayacaq. Bu da ona görə baş verir ki, beyn bütünlükə səhbət köklənir, deməli cümlələri əcvinətik təpəmələrdir.

Diktəfon, Kamera

Öz çıxınızı bir elektron vasitəyə yaxın, sonra ona qulaq asın. Birincisi-səs size yad görünəcək, ikincisi-ə dəqiqə öz qüsurlarını eşidəcəksiniz.

Hansi qüsurlar ola bilər:

- * Parazit sözlər;
- * Uzun fasilelər;
- * Səhbət qatılmış xeyli “su”;
- * İnamsız və zoif səs.

Problemi biliyəndən sonra onunla mübarizə aparmaq asandır. Əsas nəye diqqət yetirmək lazımlığından müyəyənədir, hər şeyi, özü də bir anda düzəltmək haqda isə qəti düşünməyin.

“Havani” hiss edin

* Getmək istəyənlə sağollaşın;

- * Dinləyiciniz darixsə, mövzunu dəyişin;
- * Qarşımızda xüsusi şəxsiyyət varsa, biliyiniz nümayiş etdirin.

Səhbət etdiniz adəmin tövbinin tutun, qoysa o səsi xoş həmşəsət kimi xatırlasın. Onda siz əsəbi və darixdinci natiqlərdən fərqlənəcəksiniz.

Xoşa gəlməyə çalışmayın

Nə varsə, odur! Reallığı olduğu kimi qəbul etmək ən yaxşı əminlikdir! Əminlik isə natiq üçün vacib şərtlər. Əzilib-bütünlük, yalqaşlanmaqla ünsiyətlər yalnız korlamaq olar.

Təbiilik-həmişə etibar yaradır. Özü nübü nə qədər sadə və rahat tutsanız, səhbət bir o qədər tez qoşula bilərsiniz. İstediyiniz fikri də asan ifadə edə bilərsiniz.

Cəlbədilik

Sizin çıxınız bütün vasitələrlə diqqət cəlb etməlidir. Hardasa dayanmaq, hardasa səsi qaldırmaq, hardasa pauza etmək lazımdır. Qarşınızdakını yuxu basmamalıdır, o, sizin səhbətin içində olmalıdır.

Səhbəti gözzələşdirmək üçün bir neçə işlər:

- * Jestlərdən feal istifadə;
- * Mimikani işo qoşmaq;
- * Lətifələr və tarixçələr damışmaq;
- * Sözləri, cümlələri vurgulamaq;
- * Səhbəti kiçik abzaslara bölmək.

Əsas odur ki, utanmayasınız! Əgər emosiyalar içində golise, bundan ancaq qazanmaq olar! Bu, sizin dərütülfüyünüzü və səmimiliyinizi göstərəc